

МРНТИ 15.35.09

<https://doi.org/10.51889/2020-4.1728-7847.42>

*А.Т. Байкенжеева¹, Г.А. Назарова², Е.О. Махамбетов³
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда мемлекеттік университеті
Қызылорда қ., Қазақстан*

БОЛАШАҚ ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ОҚУШЫЛАРЫМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДАҒЫ КӘСІБИ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа

Оқушыларды белгілі бір спорт түріне тандап алу және олармен жұмыс жүргізу ерекшелігі жас маманның жеке басына және оқу кезінде студенттің игеруі керек білім мен дағдылардың қажетті құрамына белгілі бір талаптар қояды. Болашақ дене шынықтыру пәні мұғалімі оқушыны тәрбиелеу барысында, оның ағзасының физиологиялық-анатомиялық ерекшеліктеріне қарай жаттығу түрлерін дұрыс жоспарлау алуы керек.

Мақалада, дене шынықтыру мамандығының студенттерінің физиологиялық-анатомиялық білімдерін кәсіби бағытта пайдалана білу дағдыларының құрылымы мен мазмұны қарастырылған. Оның құрамындағы келесі: танымдық, конструктивтілік, коммуникативтілік, ұйымдастырушылық және бақылау-түзету компоненттері сипатталады.

Түйін сөздер: дағды, кәсіби дағды, дене тәрбиесі мамандығы студенттерінің дағдысы

*А.Т. Байкенжеева¹, Г.А. Назарова², Е.О. Махамбетов³
Қызылординский государственный университет им. Коркыт Ата
г. Қызылорда, Казахстан*

ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ НАВЫКОВ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ ДЛЯ РАБОТЫ С УЧАЩИМИСЯ

Аннотация

Специфика отбора учащихся на определенный вид спорта и работы с ними предъявляет определенные требования к личности молодого специалиста, необходимые навыки и знания, которые студент должен освоить во время обучения. Будущий учитель физической культуры в процессе воспитания школьника должен уметь правильно планировать виды упражнений в зависимости от физико-анатомических особенностей его организма.

В статье рассматривается содержание и структура умений студентов специальности «Физическая культура» использовать анатомо-физиологические знания в профессиональной направленности. Дается характеристика когнитивной, конструктивной, коммуникативной, организационного и контрольно-корректирующего компонентов.

Ключевые слова: навыки, профессиональные навыки, навыки студентов специальности Физическая культура.

*А.Т. Baikenjeeva¹, G.A. Nazarova², Y.O. Makhambetov³
Kyzylorda state University named after Korkyt Ata
Kyzylorda, Kazakhstan*

FORMATION OF PROFESSIONAL SKILLS OF FUTURE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS FOR WORK WITH STUDENTS

Abstract

The specifics of the selection and work with students in a particular sport imposes certain requirements on the personality of a young specialist and the necessary set of knowledge and skills that a student must acquire in the learning process. A future physical education teacher should be able to correctly plan the types of exercises in teaching a student, depending on the physical and anatomical features of his body.

The article deals with the structure and content of the skills of physical education students in the professional use of physiological and anatomical knowledge. It is characterized by: cognitive, constructive, communicative, organizational and control and corrective components.

Keywords: skills, professional skills, skills of students of the specialty Physical culture

Кіріспе. Болашақ дене шынықтыру мұғалімдерін кәсіби даярлау жүйесінде оқушыларды физиологиялық-анатомиялық ерекшеліктеріне сәйкес кәсіби спорт түріне баулуға арнайы дайындықтарының жеткілікті болуын қамтамасыз етпейді. Алайда, денсаулығы, физиологиялық-анатомиялық ерекшеліктері бойынша топталып, таңдалған оқушылар және студенттердің біріктірілген дене шынықтыру сабақтарын ұйымдастыру оқу үдерісінің талаптарына сәйкес келмейтіні белгілі. Оқушыларды белгілі бір спорт түріне таңдап алу және олармен жұмыс жүргізу ерекшелігі жас маманның жеке басына және оқу кезінде студенттің игеруі керек білім мен дағдылардың қажетті құрамына белгілі бір талаптар қояды.

Дене шынықтыру мамандарын даярлауды жетілдіру педагогикалық тәсілдерді (жеке тұлғаға бағытталған, құзыреттілік) пайдалануды қажет етеді [1,2, 28, 32 б.]. Дене шынықтыру мұғалімдерін кәсіптік даярлауды жетілдіру қазіргі уақытта мамандарды кәсіптік даярлауға енгізілетін құзыреттілік тәсіл шеңберінде тиімді болады деп ойлаймыз[3,4, 109, 87 б.].

Біз, бұл мәселелерді тиімді шешу үшін негізі қарама-қайшылықтар қатарын тұжырымдадық, олар:

- оқушыларды физиологиялық-анатомиялық ерекшеліктеріне сәйкес спорт түріне бейімдеп баулудың қажеттілігі мен болашақ дене шынықтыру мұғалімінің оған әзірлігінің жеткіліксіздігі арасындағы қайшылық;

- инклюзивті оқыту үдерісін тиімді ұйымдастыру қажеттілігі мен болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің инклюзивті білім беруді ұйымдастыру үшін физиологиялық-анатомиялық білімдерінің жеткіліксіз деңгейінің арасындағы қайшылық;

- болашақ дене шынықтыру мұғалімдерінің физиологиялық-анатомиялық білімдерін кәсіби бағытта пайдалану дағдыларын қалыптастыру қажеттілігі мен қажетті ғылыми-әдістемелік еңбектің болмауы арасындағы қайшылықтар.

Бұл қарама-қайшылықтар дене шынықтыру мамандығының студенттерінде физиологиялық-анатомиялық білімдерін кәсіби бағытта пайдалана білу дағдыларды қалыптастырудың жолдары мен құралдарын анықтаудың өзектілігін негіздеп береді.

Зерттеудің мақсаты – дене шынықтыру мамандығының студенттерінің оқушылармен дене тәрбиесін ұйымдастыру үшін анатомиялық білімдерін қолдану дағдыларын қалыптастыру бағдарламасын негіздеу.

Зерттеуді ұйымдастыру. Зерттеуге дене шынықтыру пәнінің 156 мұғалімі қатысты. Мұғалімдердің сауалнамасы арнайы инклюзивті және физиологиялық-анатомиялық ерекшеліктері бойынша іріктелген топ оқушыларымен жұмыс істеу үшін арнайы білімнің қалыптасу деңгейін анықтауға мүмкіндік берді. Дене шынықтыру мамандығының студент-түлектерін тестілеуден өткізу (186 студент) олардың инклюзивті және физиологиялық-анатомиялық ерекшеліктері бойынша іріктелген топоқушыларымен жұмыс істеуге дайындығын анықтауға мүмкіндік берді. Педагогикалық экспериментке Қорқыт Ата атындағы Қызылорда Университетінің және М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің дене шынықтыру мамандығының бітіруші курсының екі тобы қатысты: бақылау және эксперимент, әрқайсысында 71 студенттен барлығы 142 студент.

Әдебиеттерді, арнайы инклюзивті және физиологиялық-анатомиялық ерекшеліктері бойынша іріктелген топ оқушыларымен жұмыс істейтін мамандардың кәсіби қызметін талдау негізінде біз болашақ дене шынықтыру маманының бойында қалыптастыру керек кәсіби дағдылардың құрамын анықтадық. Оның негізіне А. Н. Двоглазовтың зерттеулері [5, 43 б.] және Л. Е. Медведеваның [6, 97 б.] жасаған мамандардың кәсіби қызметінің құрылымдық және функционалды моделін алдық. Оның құрамында келесі: танымдық, конструктивтілік, коммуникативтілік, ұйымдастырушылық және бақылау-түзету компоненттерін анықтадық (кесте 1).

Кесте 1- Дене шынықтыру мамандығы студенттерінің анатомиялық білімдерін қолдану дағдыларының құрама бөліктері

Танымдық компонент	оқушының физиологиялық-анатомиялық ерекшеліктерін диагностикалауды қамтамасыз ететін іскерліктер
--------------------	--

Конструктивтілік компоненті	оқушының жеке физиологиялық-анатомиялық ерекшеліктеріне сәйкес спорт түріне бейімдейтін дене тәрбиесінің жеке бағдарламаларын құрастыру білігін қамтиды
Коммуникативтілік компоненті	студенттермен сенімді қарым-қатынас орнатуды қамтамасыз ететін дағдылар
Ұйымдастырушылық компоненті	оқушылардың қызметін басқаруды қамтамасыз ететін дағдылар
Бақылау-түзету компоненті	дене тәрбиесі процесінің барысын бақылауды жүзеге асыру және оны түзету

1. Танымдық компонентке келесі дағдылар кереді:

1.1. Оқушының физиологиялық-анатомиялық дамуын бағалау:

- сауалнама арқылы өмір салты мен денсаулығы туралы мәдіметтер (анаменез) жинау;
- соматоскопия жүргізу - сыртқы тексеру;
- антропометриялық зерттеу жүргізу - адам денесінің морфологиялық көрсеткіштерін өлшеу;
- физикалық даму ерекшеліктерінің деңгейін бағалау.

1.2. Оқушылардың дене қуаты дайындығын бағалау қамтиды:

- физикалық қасиеттердің даму деңгейін зерттеу (күш, икемділік, төзімділік, ептілік, үйлестіру).

1.3. Оқушылар ағзасы жүйелерінің функционалды жағдайын бағалау мына зерттеулерді:

- жүрек-қантамыр жүйесін;
- тыныс алу жүйесін;
- жүйке жүйесі мен жүйке-бұлшықет аппаратын;
- ағзаның функционалды жағдайын кешенді бағалауды қамтиды.

1.4. Дененің физикалық белсенділікке бейімделуін бағалау және кешенді зерттеу нәтижелері бойынша қорытынды жасау.

2. Конструктивтілік компонентіне кіретін дағдылар:

2.1 Оқушының физиологиялық дамуын жетілдіру, спорт түріне бейімдеу іс-шараларының міндеттерін, уақытын айқындау:

- дене шынықтыру білімі жүйесіндегі оқушының физиологиялық дамуын жетілдіру іс-шараларының міндеттерін айқындау;
- дене шынықтыру білімі жүйесіндегі оқушының физиологиялық дамуын жетілдіру іс-шараларының уақыттарын, кезеңдерін анықтау.

2.2. Нақты бір оқушы үшін оның физиологиялық ерекшеліктеріне сәйкес келетін спорт түріне бейімдеу әдісін таңдау мыналарды қамтиды:

- ұтымды дене жаттығуларын таңдау;
- жеке дене жаттығулары мен сабақтар арасындағы демалыс аралықтарының ұзақтығын анықтау;
- белгілі бір оқушы үшін максималды физикалық белсенділікті анықтау.

2.3. Оқушыларды спорт түріне жаттықтыруды кезең-кезеңмен және алдағы уақытқа божамдап жоспарлау дағдысы мыналарды қамтиды:

- топтық және жеке сабақтардың кестесін құру;
- жеке жаттықтыру бағдарламаларын таңдау үшін ұсынымдар әзірлеу;
- жеке жаттықтыру бағдарламаларына түзетулер енгізу.

2.4. Белгілі бір сабаққа арналған сабақ конспектісін құрастыру мыналарды қамтиды:

- жеке сабақтың конспектісін құрастыру;
- топтық сабақтың конспектісін құрастыру.

3. Оқушылармен сенімді қарым - қатынасты қамтамасыз ететін коммуникативті компонент келесі дағдыларды қамтиды:

3.1. Сабаққа қатысатындардың мақсатқа сай екендігіне сендіру:

- оқушының таңдаған спорт түрінде жетістікке деген сенімін нығайту тәсілдерін қолдануы;
- қолданылатын жаттығулардың олардың физиологиялық-анатомиялық ерекшеліктеріне сәйкестігі, олардың тиімділігі жөніндегі ақпаратты оқушылардың назарына жеткізе білуі;

3.2. Әр оқушыға жеке тәсіл қолдана білу:

- сабақта қолайлы климат құру;
- оқушылардың жеке ерекшеліктеріне байланысты жұмыс тактикасын анықтау;
- музыка арқылы оқушылардың эмоционалды тонусына әсер ету.

4. Оқушылардың іс-әрекетін басқаруды қамтамасыз ететін ұйымдастырушылық компонент келесі дағдыларды қамтиды:

4.1. Оқушылармен жаттығу сабақтарын өткізу:

- жаттығу орнын ұйымдастыру;
- тиісті жабдықтарды дайындау;
- дұрыс бұйрық бере алу және оларды орындауды дұрыс талап ете алу;
- оқушыларды топтық және жеке жаттығуларын ұйымдастыра алу;
- көмек көрсету, сақтандыру;
- оқушылардың жаттығу іс-әрекеттерін басқару

4.2. Оқушыларды әртүрлі дене жаттығуларына үйрету:

- жаттығуды түсіндіру және көрсету;
- жаттығуларды орындау кезінде көмек көрсету;
- жаттығулардың дұрыс орындалуын бақылау.

5. Дене тәрбиесі процесінің барысын бақылауды және оны жаттықтыруды қамтамасыз ететін бақылау-түзету компоненті келесі дағдыларды қамтиды:

5.1. Оқушылардың дене тәрбиесі бойынша сабақтың тиімділігін бағалау және оған әдістемелік талдау жүргізу:

- білім беру, тәрбие және жаттықтыру міндеттерінің барлығы;
- дене тәрбиесі құралдарының сабақ міндеттеріне сәйкестігі;
- дене жүктемесінің ағзаның функционалдық жағдайына сәйкестігі;
- сабақты ұйымдастыру мен өткізудегі кемшіліктерді тіркеу;
- тиісті түзетулер енгізу.

5.2. Сабақ барысында оқушыларға физиологиялық тексеру жасай алу және оны талдау:

- тікелей сабақ барысында бақылау жүргізу (жүрек соғу жиілігін, қан қысымын, тыныс алу жиілігін зерттеу);

- сабақтағы жүктеменің жалпы әсерін анықтау;
- физиологиялық талдаудың графикалық бейнелеу және оны талдау.

5.3. Бақылау құралдарының көмегімен әдістеменің әсерін бағалау:

- сабақта қолданылатын жүктеменің тиімділігін бағалау;
- шаршау белгілерін анықтау;
- дене жүктемесінің әсер етуін анықтау;
- жүктемеден кейін қалпына келтіру дәрежесін бағалау.

Одан әрі арнайы жаттығушы топтармен жұмыс істейтін Қызылорда облысының дене шынықтыру мұғалімдерімен сауалнама жүргізілді. Жүргізілген зерттеу негізінде мынадай қорытынды жасалды: сауалнамаға қатысқан, оқу орнын бітірген мұғалімдердің 80 % физиологиялық-анатомиялық ерекшеліктеріне сәйкес сыныпта іріктелген топ оқушылармен жұмыс істеуге кәсіптік даярлықтары бойынша "жеткіліксіз деңгейге" сәйкес келеді. ЖОО оқытушылардың көпшілігі (62%) дене шынықтыру кадрларын даярлауда оқушыларды физиологиялық-анатомиялық ерекшеліктеріне сәйкес дене шынықтыру сабақтарын ұйымдастыру және өткізу әдістемесіне жеткіліксіз көңіл бөлінетіндігі туралы пікірмен келісті.

Бітіруші курс студенттерінің — болашақ дене шынықтыру мұғалімдері ретінде кәсіби білімі мен іскерлігін зерттеу мынаны көрсетті: физиологиялық-анатомиялық ерекшеліктеріне сәйкес сыныпта іріктеліп, белгілі спорт түріне бейімделуші оқушылармен жұмыс істеу үшін қажетті арнайы білім деңгейін бағалау кезінде сауалнамаға қатысқан түлектердің тек 35% - ы жақсы және өте жақсы білімдерін көрсетті. Түлектердің үшінші бөлігі қанағаттанарлық білімге ие, бұл дене шынықтыру мұғалімдерін даярлаудағы кемшіліктердің бірі болып саналады.

Кәсіби-педагогикалық дағдыларды (гностикалық, конструктивті, коммуникативті, ұйымдастырушылық және бақылау-түзету) зерттеу конструктивті, гностикалық және ұйымдастырушылық дағдылардың қалыптасуының жеткіліксіз деңгейін көрсетті (кесте. 1). Бұл жағдайда дағдыларды өзін-өзі бағалау және сараптамалық бағалау нәтижелерінде шамалы айырмашылықтар байқалады. Студенттер әртүрлі физио-анатомиялық ерекшеліктеріне сәйкес оқушыларды жаттықтыру үшін дене жаттығуларын таңдауда қиналады.

Дене шынықтыру мамандығын бітіруші курс студенттерінің оқушыларды физиологиялық-анатомиялық ерекшеліктеріне сәйкес спорт түріне бейімдеуге жұмыс істеуге кәсіби дайындығындағы анықталған кемшіліктер оқу процесінде оған назар аударылмайтындығының салдары болып

табылады. Ал кейбір түлектерге спорттың белгілі бір түріне арнайы таңдалған топтардың оқушыларымен жұмыс істеуге тура келеді.

Анықталған кемшіліктерді жою үшін оқушыларды физиологиялық-анатомиялық ерекшеліктеріне сәйкес спорт түріне бейімдеулері үшін студенттерде арнайы білім мен кәсіби-педагогикалық дағдыларды қалыптастыруға арналған бағдарлама әзірленді. Бағдарлама дәріс, семинар және практикалық сабақтарды қоса алғанда, 4 кредитке есептелген. Бағдарламаның мақсаты – студенттерді физиологиялық-анатомиялық ерекшеліктеріне сәйкес спорт түріне бейімдеуге дене тәрбиесін ұйымдастыру үшін студенттерде білім мен дағдыларды қалыптастыру.

Әзірленген бағдарламаның тиімділігін тексеру үшін біз педагогикалық эксперимент жүргіздік, оған бітіруші курс студенттерінің екі тобы қатысты, әрқайсысы 71 адамнан тұратын бақылау және эксперименттік топ. Айқынаушы эксперимент барысында екі топ студенттерінің бастапқы нәтижелерінде статистикалық айырмашылықтар болған жоқ.

Эксперименттік топтың студенттерімен арнайы бағдарлама бойынша оқушыларды физиологиялық-анатомиялық ерекшеліктеріне сәйкес спорт түріне бейімдеу дағдыларын қалыптасу деңгейін тиімді арттыру болды. Қалыптастырушы эксперимент барысында студенттерде конструктивтілік, ұйымдастырушылық және коммуникативті дағдылардың қалыптасуында ең жоғары қарқындылық байқалды. Бақылау тобында тек танымдық деңгейлерінің жоғарылауы байқалды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. *Matochkina A.I., Malinin A. V., Puxov D.N.Rezul'taty` i perspektivy` provedeniya issledovaniy po mezhdunarodnoj nauchnoj programme «Povedenie detej shkol'nogo vozrasta v otnoshenii zdorov'ya» //Adaptivnaya fizicheskaya kul'tura. – 2018. S 20-22.*

2. *Topend sports (sport+science): <http://www.topendsports.com/testing/norms/yo-yo.htm>*

3. *Bajkenzheeva A.T., Nazarova G.A., Maxambetov E.O. Pән bojы'nsha ққызы`retter ққыры`ly`my`. Abaj aty`ndaғы` Қазақ ұлтты`қ педагогикалық университеті ХАБАРШҰ. «Pedagogika зы`ly`mdary`» seriyasy`, - 2019. - №1 (61) - 251-256 b.*

4. *Maxambetov E.O., Bajkenzheeva A.T., Esirkepov Zh.M. «Adam anatomiyasy` zhәne sportty`қ morfologiya» pәniniң dene shy`ny`қты`ru mұғalimderiniң kәsibi ққызы`rettiligin қaly`ptasty`rudағы` rәli//«Zharaty`ly`stanu zhәne zharaty`ly`stanu-зы`ly`mi bilim berudiң өзекti мәseleleri» -xaly`қарaly`қ зы`ly`mi-praktikalы`қ konferenciya, Қы`zy`lorda., 2019. 237-240 b.*

5. *Dvoeglazov A. N. Formirovanie professional`no-pedagogicheskix umenij u studentov instituta fizicheskoy kul`tury`v usloviyax prakticheskoy deyatel`nosti: avtoref. dis. ... kand. ped. nauk / A. N. Dvoeglazov. – Omsk, 1991. – 24s.*

6. *Medvedeva, L. E. Formirovanie professional`ny`xumenij u studentov fizkul`turnogo vuza – budushhix specialistov-reabilitologov: avtoref. dis. ...kand. ped. nauk /L. E. Medvedeva. – Omsk, 1999. – 24 s.*